

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΠΕΤΣΙΕΡΗ

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Παιδαγωγικῆς

Διευθυντοῦ τοῦ Ἐργαστηρίου Πειραματικῆς Παιδαγωγικῆς

Η ΣΤΑΘΜΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΞ ΩΝ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΖΕΤΑΙ

Ἡ ἀνακατάταξις τῶν λαῶν ἐπὶ τοῦ γηίνου χάρτου μετὰ τὸν δεῦτερον Παγκόσμιον πόλεμον ἔφερεν εἰς τὸ προσκλήνιον προβλήματα μὴ πλήρως διαγραφόμενα προηγουμένων. Ἡ αὐτοδιάθεσις τῶν ὑπὸ ἀποικιακὴν κατοχὴν ἢ ὑπὸ κηδεμονίαν λαῶν καὶ ἡ παρ' αὐτῶν ἀπόκτησις ἀνεξαρτήτου κρατικῆς ὑποστάσεως ἀπεκάλυψε κατὰ τὴν ἐλευθέραν ζωὴν των μορφὰς πολιτιστικῆς καταστάσεως, αἵτινες ἀναγκάως ὁδηγοῦν εἰς χαρακτηρισμούς των ὡς πρὸς τὴν στάθμην πολιτισμοῦ.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἤδη ἀνεξάρτητοι λαοί, οἱ δοκιμασθέντες ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀπὸ τὴν δίνην τοῦ πολέμου, κατὰ τὴν προσπάθειαν τῆς αὐτοδυνάμου ἢ μὴ ἀποκαταστάσεως τῶν ἐρειπίων των ἐνεφάνισαν στοιχεῖα σαφῆ διὰ νέους χαρακτηρισμούς. Εἰς ταῦτα προσετέθη καὶ ἓν ἄλλο συγκεκριμένον γεγονός. Λαοὶ τόσον τῆς Εὐρώπης ὅσον καὶ τῆς Ἀσίας θεωρούμενοι ἀνέκαθεν ὡς πρωτοπόροι πολιτισμοῦ ἀπεκάλυψαν κατὰ τὴν τελευταίαν πεντηκονταετίαν καταστάσεις πολιτιστικὰς, τὰς ὁποίας ἡ παγκόσμιος συνείδησις δὲν ὑπώπτευεν, ὅτι θὰ ἐπανεβλέπε.

Ἡ ἄλλοτε εἰς κοινὴν χρῆσιν διάκρισις *ἀγρίων* καὶ *πεπολιτισμένων*, ἥτις εἶχε διαδοθῇ ἀπὸ τοὺς θαλασσοπόρους καὶ τοὺς θησαυροθήρας, εἶχεν ἀναθεωρηθῇ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνός μας, ὅτε ὠλοκληρώθη ὁ ἐθνογραφικὸς χάρτης τοῦ πλανήτου μας. Ἀντ' αὐτῆς εἰσήχθη ἡ διάκρισις *πρωτογόνων* καὶ *πεπολιτισμένων*. Κατὰ τὰς διαρρυσάσας ὁμως δύο γενεὰς πολλοὶ πρωτόγονοι παρουσίασαν ἱκανότηας ἀνόδου, αἵτινες διώρθωσαν τὰς προκαταλήψεις περὶ παγιοποιημένης εἰς τὸ διηνεκὲς φυλετικῆς φυσιογνωμίας καὶ χάσματος ἀγεφυρώτου μεταξὺ πεπολιτισμένων καὶ ἀπολιτίστων.

Ἡ ἀπὸ τοῦ 1945 συμπερίληψις εἰς τὸν Ὅργανισμὸν Ἠνωμένων Ἐθνῶν ὅλων τῶν ἀνεξαρτήτων λαῶν ὑπεβोधήθησε τὴν διὰ τῶν ὑπηρεσιῶν του καταγραφὴν τῶν στοιχείων ζωῆς ἐκάστου, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συγχρόνων στατιστικῶν μηχανισμῶν. Ἐκεῖθεν προῆλθε βαθμιαίως μία νέα διάκρισις, ἡ τῶν *ἀνεπτυγμένων*, τῶν *ἐν ἀναπτύξει* καὶ τῶν *ὑπὸ ἀνάπτυξιν* λαῶν.

Οἱ παγκοσμίῳ κλίμακος πίνακες οὗτοι πολιτιστικῆς καταστάσεως ἀναφέρονται εἰς τὰ ἑξῆς στοιχεῖα :

1. Τὴν ἑκτασιν ἐκάστου κράτους, τὸν πληθυσμὸν καὶ τὸν δείκτην πυκνότητός του, τὴν κινητικότητα ὡς πρὸς τὴν ἐτησίαν αὐξησιν ἢ ἐλάττωσιν λόγῳ ὑπεροχῆς γεννήσεων ἢ θανάτων, εἴτε λόγῳ μεταναστεύσεως, τὸ ποσοστὸν πληθυσμοῦ ἐνεργοῦ, ὑποαπασχολουμένου ἢ ἀνέργου, τὴν ἀμοιβὴν ἐργασίας καὶ δυνάμιν της πρὸς ἀπόκτησιν βιωτικῶν ἀγαθῶν.

2. Τὴν οἰκονομικὴν παραγωγὴν ἐκ τῆς γεωργίας, κτηνοτροφίας, δασῶν, ἀλιείας, ὑπεδάφους, ἐκ τῆς βιομηχανίας καὶ μεταποιήσεως ἀγαθῶν καὶ ἐκ τῆς κατασκευῆς κτισμάτων.

3. Τὴν ἠλεκτρικὴν ἐνέργειαν καὶ τὸν βαθμὸν ἀναπτύξεώς της, εἴτε ἐκ καυσίμων, εἴτε ἐξ ὕδατοπτώσεων.

4. Τὰς μεταφορὰς καὶ τὸν ἀριθμὸν μέσων συγκοινωνίας καὶ τηλεπικοινωνίας.

5. Τὸ ἐμπόριον, ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικόν, τὴν σχέσιν εἰσαγωγῶν καὶ ἐξαγωγῶν ἀγαθῶν καὶ τὸ ἰσοζύγιόν των.

6. Τὸ ἐθνικὸν εἰσόδημα κατὰ κεφαλὴν εἰς δολλάρια.

7. Τὰ δημόσια οἰκονομικά, ὡς πρὸς τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα, ὡς πρὸς τὸν δανεισμὸν, ἐσωτερικὸν ἢ ἐξωτερικόν καὶ ὡς πρὸς τὴν οἰκονομικὴν βοήθειαν παρ' ἄλλων κρατῶν.

8. Τοὺς οἰκισμοὺς, τὴν κατανομήν των κατὰ μέγεθος, καὶ τὴν ἀναλογούσαν κατ' ἄτομον ἑκτασιν οἰκήματος.

9. Τὴν ἱατρικὴν φροντίδα, ἐκφραζομένην εἰς τὴν κατὰ ποσοστὸν τοῦ πληθυσμοῦ ἀναλογίαν τῶν ἱατρῶν, ὡς καὶ τῶν κλινῶν νοσηλευτικῶν ἱδρυμάτων.

10. Τὰ ἱδρύματα ἐκπαιδεύσεως καὶ τὸν ἀριθμὸν μαθητῶν καὶ διδασκάλων εἰς ἑκάστην βαθμίδα τούτων.

11. Τὰ βιβλία, ἅτινα δημοσιεύονται, κατὰ κλάδους ἐπιστημονικούς, τὸν ἀριθμὸν ἐφημερίδων, ἡμερησίων καὶ περιοδικῶν, καὶ τὴν κατανάλωσιν δημοσιογραφικοῦ χάρτου ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὸν πληθυσμὸν.

12. Τὸν κινηματογράφον, εἰς μῆκος ταινιῶν, εἰς ἀριθμὸν αἰθουσῶν προβολῆς καὶ ἀριθμὸν θεατῶν, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ θεάματα.

13. Τὸ ραδιόφωνον καὶ τὴν τηλεόρασιν, εἰς ἀριθμὸν σταθμῶν ἐκπομπῆς καὶ συσκευῶν λήψεως¹.

*
**

¹ Ἡ ἐκ τῶν ποσοτικῶν τούτων στοιχείων προελθοῦσα τριμερὴς διάκρισις τῶν λαῶν εἰς ἀνεπτυγμένους, ἐν ἀναπτύξει καὶ ὑποαναπτύκτους εὐρίσκεται

σήμερον ἐν κοινῇ χρήσει, πλὴν ὅμως ἔχει ἀνάγκην θεωρητικῆς διερευνήσεως.

Αὕτη ἐν πρώτοις λαμβάνει ὑπ' ὄψιν κυρίως τὸν οἰκονομικὸν καὶ τεχνικὸν παράγοντα. Ἡ διάκρισις ὅμως ἀναλόγως τοῦ πλούτου ἢ πτωχείας, τῶν βιομηχανικῶν ἐγκαταστάσεων καὶ τοῦ βαθμοῦ τελειότητος καὶ αὐτοματισμοῦ τῶν δύναται νὰ συνυπάρχῃ μετ' ἐλλείψεων εἰς ἄλλα πολιτιστικὰ στοιχεῖα.

Ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὴν Μέσῃν Ἀνατολήν, λόγῳ τῆς ἀνευρέσεως πλουσίων πετρελαιοπηγῶν, ἔχομεν κράτη καὶ κρατίδια τῶν ὁποίων ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος εἰς ἀπολύτους μονάδας εἶναι μέγας. Ἡ γενικὴ στάθμη ὅμως πολιτισμοῦ εἶναι χαμηλὴ.

Ἀνάλογον φαινόμενον παρέχουν τὰ ἀνεξάρτητα κράτη τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Ἀσίας, ἰδίως τὰ νέα. Ταῦτα ἐμφανίζουν ὅλα τὰ ἐξωτερικὰ χαρακτηριστικὰ κρατικῆς ὀργανώσεως καὶ θεσμοθεσίας, ἀποκτοῦν ὁλονὲν καὶ περισσότερον ἐξελισσομένην τεχνικὴν, εἰσαχθεῖσαν ἀπὸ τὰς τέως κηδεμονευούσας αὐτὰ εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις, ἀλλ' ἅμα τῇ χειραφετήσει τῶν ἐξεδηλώσαν σοβαρωτάτην ὑστέρησιν εἰς καίρια στοιχεῖα ζωῆς, οἷα εἶναι ἡ πολιτικὴ σταθερότης, ἡ κοινωνικὴ ἠθικὴ, ἡ εὐαισθησία πρὸς τοὺς συνανθρώπους καὶ ἡ ἡμέρως καθόλου.

Λέον νὰ σημειωθῇ καὶ ἐν ἄλλο ἐμπειρικὸν δεδομένον. Οἱ δύο τελευταῖοι Παγκόσμιοι πόλεμοι ἐξεργάγησαν μεταξὺ τῶν προηγμένων εἰς τεχνικὴν καὶ οἰκονομίαν κρατῶν. Οὗτοι εἶχον μυριόμβας θυμάτων καὶ ἄμετρον συσσωρευσιν φρίκης καὶ ἀποτροπιασμοῦ. Πάντα ὅμως ταῦτα προεκλήθησαν οὐχὶ ἀπὸ πείναν ὑλικήν, ἀλλ' ἀπὸ περισσεῖαν ἀγαθῶν. Ἀτυχῶς συνυπῆρξε μετὰ τῆς τελευταίας καὶ μία ἄλλη περίσσεια, ἡ περίσσεια ἐγωῖσμοῦ καὶ ἱμπεριαλισμοῦ. Αὕτη ἀντὶ τῆς ἀνόδου ὠδήγησεν εἰς ἐξάθλιωσιν τῶν μαζῶν, εἰς ἐρείπια καὶ βασανισμοὺς ἑκατομμυρίων, εἰς βιομηχανίαν τοῦ ἐγκλήματος ἐν ψυχρῷ. Αἱ πράξεις αὗται εἶχον λάβει κολοσσιαίας διαστάσεις ἐξωραϊζόμεναι κατὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν μὲ ὀνομασίας καὶ « ἐτικέτας » ἐφευρισκομένας παρὰ μιὰς ἐκφυλισμένης διεθνοῦς ἠθικῆς.

Ἐχομεν ἀκόμη τὴν ἐμπειρίαν ἐκ τοῦ μεγάλου Ρωσικοῦ πειράματος. Ἐκεῖ ἀπὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως τοῦ Σοβιετικοῦ καθεστώτος ἡ τεχνικὴ ἀνάπτυξις καὶ τὸ πρωτεῖον τῆς οἰκονομίας ἔναντι τῶν ἄλλων στοιχείων πολιτισμοῦ, αἵτινα ἐκηρύχθησαν *ἐπιφανήματα*, ἐλατρευθῇ ὡς ἀνώτατον ἰδεῶδες ζωῆς μὲ ἀπόλυτον συνέπειαν καὶ φανατισμόν. Μετὰ 45 ὅμως δλόκληρα ἔτη πραγματοποιηθείσης τεχνικῆς προόδου ἀνασύρεται μόλις τώρα ἐν τέως ἀδιαπέραστον *ἐσωτερικὸν παραπέτασμα*, τὸ ὁποῖον ἐκάλυπτε μίαν πρωτόγονον τυραννίαν. Αὕτη εἶχεν ἀναγάγει τὸν τρόμον καὶ τὸ ἔγκλημα εἰς σύστημα διακυβερνήσεως διακοσίων ὄλων ἑκατομμυρίων ψυχῶν. Μόλις τώρα ἀπελευθεροῦνται ταῦτα ἀπὸ τὸ ἄγχος καὶ τὸν φόβον ἃν θὰ ἔξων τὴν ἐπαύριον, ἀπὸ τὴν στέρησιν καὶ τῶν στοιχειωδεδεστέρων δικαιωμάτων τοῦ ἐλευθέρου πολίτου, τὴν ἐξαφάνισιν τοῦ γέλωτος καὶ τῆς χαρᾶς τῆς ζωῆς ἀπὸ τὰ πρόσωπά των, συμ-

βάντα ἄτινα ἐδικαιολογοῦντο ὑπὸ τῶν κυβερνώντων διὰ τῆς παραπομπῆς εἰς ὑποσχέσεις κάποιου παραδεισίου μέλλοντος, ποῦ θὰ ἐπετυγχάνετο, ἀφοῦ θὰ ἥλλασσε προηγουμένως ὁ ἀνθρωπολογικὸς τύπος ὀλοκλήρου τοῦ λαοῦ.

Ὁ κατάλογος ὅμως τῶν δεδομένων τούτων πρὶν κλείση δέον νὰ περιλάβῃ καὶ μερικὰς ἄλλας ἐμπειρίας ἀπὸ χώρας διαβιούσας συνεχῶς ὑπὸ καθεστῶς δημοκρατίας καὶ ἐλευθερίας, μὲ ὑψηλὸν κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα, μὲ τεχνικὴν ἐξέλιξιν πλήρη καὶ δημόσιον πλοῦτον μέγαν. Παρουσιάζεται εἰς ταύτας μία ἀμβλυνσις τοῦ συναισθήματος ζωῆς μὲ παρακολούθημα ἡδύμενα νευρικά νοσήματα, φανεράς ἐκφυλιστικὰς σχέσεις, πτωχείαν ψυχικὴν, διάδοσιν τοῦ ἀλκοολισμοῦ, αὔξησιν τῶν αὐτοκτονιῶν. Ἀντιθέτως δυνάμεθα νὰ συγκρίνωμεν πρὸς αὐτὰς ἄλλας χώρας, μικροτέρας εἰς ἔκτασιν, χωρὶς ὑπεραφθονίαν ἀγαθῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζουσι σταθερῶς ἕνα παλμὸν ζωῆς, ἐνεργὸν εἰς τόνον καὶ πλούσιον εἰς χρῶμα.

Ἄρα συνάγομεν ἐκ τῶν ἀνωτέρω, ὅτι ὁ πολιτιστικὸς μονισμὸς ὁ ἐκ ποσοτικῶν μόνον στοιχείων συναγόμενος δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς πλάνας. Ἐὰν οἱ λαοὶ ἐξελίσκουν μόνον τὴν τεχνικὴν τῶν καὶ φθάσουν ἐν λίαν ὑψηλὸν ἔθνικὸν εἰσόδημα κατὰ κεφαλὴν, δὲν ἔπεται, ὅτι καὶ θὰ ὀλοκληρώσουν ἑαυτοὺς πολιτιστικῶς. Ὁ ἑξανθρωπισμὸς δὲν εἶναι πάντοτε ἀναγκαῖον ἐπιφαινόμενον τῆς τεχνικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς οἰκονομικῆς εὐμαρείας. Βεβαίως καὶ τὰ δύο ταῦτα χρειάζονται ὡς μέσα ζωῆς. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ νοοῦνται ὡς σκοποὶ ζωῆς.

Ἡ συνολικὴ, ἢ ἀκριβέστερον ἢ φιλοσοφικὴ θεώρησις τοῦ θέματος ὀδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι παρὰλλήλως πρὸς τὰ κριτήρια τῆς τεχνικῆς ἐξελίξεως καὶ ἱκανότητος πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῶν πηγῶν πλοῦτου, τοῦ ὕψους τοῦ κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος καὶ τῶν λοιπῶν ποσοτικῶν στοιχείων ὑπάρχουν καὶ στοιχεῖα ποιοτικά, ἅτινα δικαιολογοῦν τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ ἀνεπτυγμένου ἢ μὴ τῶν λαῶν. Ὡς τοιαῦτα νοοῦνται ἡ παιδεία ἐν εὐρυτέρῳ ἔννοίᾳ, ἡ ἐπιστήμη ἢ μόνον τὴν ἀλήθειαν ὑπηρετοῦσα, ἡ ἠθικὴ εὐαισθησία, ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου, τόσον ἡ ἐξωτερικὴ, ἐκ καταπίεσεων καὶ περιορισμῶν, ὅσον καὶ ἡ ἐσωτερικὴ, ἡ ἐκ σαφηνείας τοῦ ψυχικοῦ βλέμματος καὶ ἰσχύος αὐτοκατευθύνσεως. Ἡ ἐν τῇ κοινῇ συνειδήσει ἱεράρχησις ἀξιῶν καὶ ἡ διὰ τῶν ὁμαδικῶν πράξεων πραγμάτωσίς της εἶναι ἡ καθορίζουσα τὴν στάθμην πολιτισμοῦ.

* *

Ἡ ἀναλυτικὴ περιγραφὴ τῶν στοιχείων πολιτισμοῦ, προαχθεῖσα διὰ τῶν τελευταίων διερευνήσεων, θὰ διασαφήσῃ πληρέστερον τὸ ὑπὸ συζήτησιν θέμα.

Στοιχεῖα συνθέτοντα τὸν πολιτισμὸν εἶναι οἰκονομικά, βιολογικά, κοινωνικά, πνευματικά.

Οικονομικά στοιχεία εἶναι τὰ ἐκ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν πηγῶν πλούτου ὑλικά ἀγαθὰ, ἅτινα ἐξασφαλίζουν τὰς ἀνάγκας ζωῆς τόσον τοῦ ὑπάρχοντος πληθυσμοῦ, ὅσον καὶ τοῦ βιολογικῶς αὐξανομένου ποσοστοῦ ὑπεροχῆς τῶν γεννήσεων ἐπὶ τῶν θανάτων. Ὄταν τὸ μέσον κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα εἶναι χαμηλὸν μὲ ἔκδηλον συμπαράκολουθημα τὴν στέρησιν τῶν μέσων συντηρήσεως, τὴν ἐξαθλίωσιν καὶ τὴν ἀβειβαιότητα διὰ τὴν αὖριον, τότε πρόκειται περὶ χαμηλῆς στάθμης πολιτισμοῦ.

Ἐκτὸς ὅμως τοῦ μέσου δείκτου τοῦ συναγομένου ἐκ τοῦ ὅλου ἐθνικοῦ εἰσοδήματος ἔχομεν ἀτέλειαν πολιτιστικὴν, ὅταν ὑπάρχουν μεγάλα ἀποστάσεις ὡς πρὸς τὰ εἰσοδήματα, ὥστε παρὰ τοὺς μεγάλως πλουτοῦντας νὰ διαβιοῦν μᾶζαι πτωχῶν ἀπηθλιωμένοι.

Ἀλλὰ καὶ ὅταν ὑπάρχῃ πρωτόγονος μόνον οἰκονομία, μὴ χρησιμοποίησις τῶν δυνατοτήτων τῆς γῆς (ἐκχερσώσεις, ἀποξηράνσεις, ἀρδεύσεις), τοῦ πλούτου τοῦ ὑπεδάφους (μεταλλεύματα, ὕγρα καύσιμα), τῶν πηγῶν ἐνεργείας, ὡς καὶ ἀπώλεια ἀδιαθέτων προϊόντων, μὲ συμπαράκολουθημα τὴν ἀνεργίαν καὶ τὴν ὑποαπασχόλησιν, τότε πρόκειται περὶ χαμηλῆς στάθμης. Ὅμοιον συμβαίνει, ὅταν ὑπάρχῃ μικρὰ ἀπόδοσις ἐκ τῆς ἐργασίας λόγῳ ἐλλείψεως ἐπαγγελματικῆς ἀγωγῆς, καταρτίσεως στελεχῶν, ὁργανώσεως τῆς ὅλης οἰκονομίας καὶ ἐξελίξεως τῆς βιομηχανίας.

Αἱ ἐπιτροπαὶ ἐρεῦνης τῶν Ἠνωμένων Ἐθνῶν ἔδωσαν ἔμφασιν εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς βιομηχανίας. Ἐξήταζον ἐπὶ παραδείγματι τὰς μεγάλας μονάδας παραγωγῆς ἐνεργείας, τὸ ποσὸν τοῦ χρησιμοποιουμένου χάλυβος, τὸ μήκος τῶν ὁδῶν καὶ τὸν ἀριθμὸν μέσων μεταφορᾶς. Ἐθεωρήθη, ὅτι δι' αὐτῶν θὰ ἐλύετο τὸ πρόβλημα τῆς πτωχείας καὶ τὰ συνακόλουθα κακά. Ἀκόμη ὡς δείκτης ἀναπτύξεως ἐλαμβάνετο ἡ μικρὰ ἢ μεγάλη ἀστικοποίησις μιᾶς χώρας καὶ ἡ προοιῦσα ἢ μὴ ἐλάττωσις τοῦ εἰς ἀγροτικά ἔργα διατιθεμένου ποσοστοῦ τοῦ ἐνεργοῦ πληθυσμοῦ.

Εἰς τὰ ὑλικά ταῦτα στοιχεία ὅμως δέον νὰ προστίθεται ἀπαραιτήτως καὶ ἡ κατάστασις τοῦ *ἀνθρωπίνου δυναμικοῦ* μιᾶς χώρας. Ὄταν εἰς τοῦτο ὑπάρχῃ ἡλαττωμένον ἐνδιαφέρον δι' ἐργασίαν, ἀμβλυνσις τῆς χαρᾶς πρὸς δημιουργίαν, χαλαρὰ πειθαρχία περὶ τὴν ἐκτέλεσιν ἔργων, μείωσις τῆς αὐτοευθύνης περὶ ἀριότητος τῶν κατασκευαζομένων, μὴ πλήρης αἴσθησις περὶ τῆς σημασίας τοῦ χρόνου κατασκευῆς καὶ τοῦ ρυθμοῦ ἐργασίας, ἀπάθεια διὰ τὴν σπατάλην ἀγαθῶν, ἀδιαφορία διὰ πρόοδον ὡς πρὸς τὰς μεθόδους, προτίμησις τῆς στατικότητος καὶ τῆς κατὰ παράδοσιν ἐνεργείας, τότε ἔχομεν τροχόπέδας ἀναπτύξεως, αἵτινες θὰ κρατοῦν ἕνα λαὸν εἰς χαμηλὸν ἐπίπεδον.

Βιολογικά στοιχεία πολιτισμοῦ εἶναι ἡ ὑγεία τῶν κατοίκων ἐνὸς κράτους, ὁ δείκτης νοσηρότητος, ἡ μέση διάρκεια ζωῆς, οἱ ὅροι κατοικίας καὶ διατροφῆς, ὁ βαθμὸς γεννητικότητος καὶ θνησιμότητος. Τόσον ὁ συνεπὲς ἡλαττωμένης συνειδήσεως εὐθύνης διὰ τὰ γεννώμενα ὑψηλὸς ἀριθμὸς γεν-

νήσεων, συνυπάρχων μετὰ ὑψηλῆς παιδικῆς θνησιμότητος ἐλλείψει φροντίδος (παράδειγμα αἱ χῶραι τῆς Ἀσίας), ὅσον καὶ ὁ χαμηλὸς ἀριθμὸς τέκνων κατὰ οἰκογένειαν συνεπείᾳ ὑπερτιμῆσεως τῆς εὐμαρείας καὶ ψυχαγωγίας (παράδειγμα αἱ χῶραι τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης), ὁ ὁδηγὼν εἰς στασιμότητα πληθυσμοῦ ἢ καὶ ὑπεροχὴν τῶν θανάτων ἐπὶ τῶν γεννήσεων, ἰσοφαριζομένην διὰ πολιτογραφήσεως μεταναστῶν, εἶναι στοιχεῖα προσδιοριστικὰ τῆς πολιτιστικῆς καταστάσεως. Μελετῶνται ἰδιαιτέρως ἀσθενεῖαι ἐνδημοῦσαι, ὅπως οἱ ἐλώδεις, ὁ τύφος, ἡ φυματίωσις, τὰ ἀφροδίσια, ἡ εὐλογία, ἡ χολέρα, ἡ πανώλης, ἀλλὰ καὶ ὁ καρκίνος, αἱ καρδιοπάθειαι, αἱ νευροπάθειαι, τὰ ἀτυχήματα ἐργασίας, τὰ ἐκ μέσων συγκοινωνίας, αἱ βλάβαι ἐκ βαθμιαίας σωματικῆς φθορᾶς εἰς ὥρισμένα ἐπαγγέλματα.

Μετὰ τὴν λήξιν τοῦ τελευταίου πολέμου ὡς δείκτης βιολογικῆς στάθμης ἐθεωρήθη τὸ κατὰ κεφαλὴν ποσοστὸν καταναλώσεως θερμίδων. Ὡς μέση ποσότης διὰ τοὺς ἐνήλικας ἐγένοντο παραδεκταὶ αἱ 3200 θερμίδες τὴν ἡμέραν. Αἱ χῶραι τῶν ὀπείων ὁ μέσος ὅρος καταναλώσεως κατὰ τοὺς πίνακας τοῦ ΟΗΕ εὐρίσκετο κάτω τῶν 2000 τὴν ἡμέραν ἐξακριβώθησαν ὑποανάπτυκτοι. Ἐπίσης κατεχωρήθη ἐνδεικτικῶς ὁ ἀριθμὸς κατοίκων ἀντιστοιχούντων εἰς ἕκαστον ἱατρὸν.

Τὰ δύο τελευταῖα ὅμως στοιχεῖα ἔχουν κατὰ τὸ σχετικὸν ἐπηρεαζόμενα ἀπὸ τὸν παράγοντα κλίμα, ἀναλόγως τοῦ ὁποίου ἡ τιμὴ ἀμφοτέρων δύναται νὰ παραλλάσῃ.

Κοινωνικά στοιχεῖα περὶ τοῦ πολιτισμοῦ μιᾶς χώρας εἶναι ἡ ὑψηλὴ ἢ χαμηλὴ ἀντίληψις περὶ ἐλευθερίας, τόσον τοῦ ατόμου, ὅσον καὶ τῆς χώρας ὡς ἐθνικοῦ συνόλου. Σημειοῦται ἀκόμη ὁ βαθμὸς αὐτοδιοικήσεως ἐν σχέσει πρὸς τὸν κρατικὸν παρεμβατισμόν. Ἄξιον προσοχῆς εἶναι ἡ τυχὸν χαμηλὴ ἀνάπτυξις τῶν ἐκτὸς τῆς πρωτευούσης περιοχῶν, καθ' ὅσον ὁ ὑδροκεφαλισμὸς δὲν νοεῖται ὡς κανονικὴ πολιτιστικὴ κατάστασις.

Ἡ ὑπαρξις ἢ ἔλλειψις μέσων ἐκφράσεως τῆς γνώμης τῶν ατόμων καὶ τῶν ὁμάδων, ὡς καὶ ὁ τρόπος προσδιορισμοῦ ταύτης, ἐὰν προέρχεται ἐξ ἰδανικῶν ἢ ἐκ συμφερόντων, αὐτονόμως ἢ ἐξ ἐπιρροῶν, χαρακτηρίζει ἐπίσης τὴν στάθμην πολιτισμοῦ.

Ἡ τυχὸν χαμηλὴ θέσις τῆς γυναικὸς ἔναντι τοῦ ἀρρενος πληθυσμοῦ καὶ ἡ στέρησις πολιτικῶν δικαιωμάτων εἶναι ὡσαύτως δεῖγμα ἐλλιποῦς ἀναπτύξεως.

Ἡ μορφή τῶν κοινωνικῶν ἀγώνων μεταξὺ τῶν διαφόρων τάξεων καὶ ἡ λειτουργία ἢ μὴ τῆς ἀρχῆς τῆς κυκλοφορίας τῶν ἐκλεκτῶν εἶναι βασικὸν γνῶρισμα. Ἡ μεγάλη ἀντίθεση τῶν πολιτικῶν παρατάξεων καὶ ἡ ἀλληλοδιαδοχὴ δικτατορικῶν ἀπολυταρχικῶν καθεστώτων, ὡς συμβαίνει εἰς τὰ κράτη τῆς Κεντρικῆς καὶ Νοτίου Ἀμερικῆς, εἶναι δεῖγμα οὐχὶ πολιτιστικῆς εὐεξίας.

Πνευματικὰ στοιχεῖα ἀποτελοῦν τὸ ὑψηλὸν ἢ χαμηλὸν ἐπίπεδον γενικῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ, ὡς καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς ἐπιστήμης καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ἢ ἡ ἀδιαφορία δι' ἀνωτέρας σπουδᾶς καὶ ἐρεῦνας.

Ὁ ΟΗΕ καταγράφει εἰς τοὺς πίνακές του τὸ ἐν σχέσει πρὸς τὸν ὅλον πληθυσμὸν ποσοστὸν ἀναλφαβήτων, ὡς καὶ τὸ τῶν ἀποφοίτων ἀνωτάτων σχολῶν.

Ὡς πρὸς τὰ στοιχεῖα ταῦτα ὅμως δέον νὰ παρατηρηθῇ, ὅτι ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῆς σχολικῆς παιδείας ὡς μέσου ζωῆς καὶ ἀσκήσεως ἐπαγγέλματος, καὶ τῆς παιδείας ὡς ἐξανθρωπισμοῦ. Ἡ στροφή τῶν μαζῶν τῶν νέων πρὸς τεχνικὰς σπουδᾶς, λόγῳ τῆς ζητήσεως εἰς ἀνάλογα ἐπαγγέλματα δὲν ἀποτελεῖ πάντοτε βέβαιον γνώρισμα πνευματικότητος.

Ἡ ὑψηλὴ ἢ χαμηλὴ θρησκευτικότης καὶ ἡ κοσμοθεωρία ἐξ ἐποπτείας ἢ μὴ τοῦ πλάτους καὶ τοῦ βάθους τοῦ εἶναι ἀποτελοῦν συνεχῇ στοιχεῖα διακρίσεως. Δεισιδαιμονίαι καὶ ἀπλοῖκαὶ κοσμοθεωρίαι, πρωτογονικαὶ θρησκευτικαὶ πίστεις, δυνάμεναι νὰ συνυπάρχουν μετὰ πλούτου καὶ τεχνικῆς ἀναπτύξεως, εἶναι δείγματα ὑστερήσεως.

Ἡ ἠθικὴ στάθμη ἐνὸς λαοῦ ἡ ἐνορωμένη εἰς τὸ ὅλον σύστημα ἀξίων καὶ ἰδεῶν εἶναι ἀνάγκη νὰ διαγιγνώσκεται ἀναλυτικῶς. Ἡμπορεῖ νὰ ὑπάρχη μία ἐξισορρόπησις σχέσεων ζωῆς, λόγῳ ὑπολογισμοῦ, συνηθείας, ἢ καὶ μιμήσεως. Ἄλλο τι ὅμως εἶναι ἡ κατευθυνομένη ἔσωθεν, ἐξ αὐτοσεβασμοῦ τῶν προσώπων.

Ἡ ἔκφρασις διὰ τῆς τέχνης, εἴτε περὶ τῶν μουσικῶν τεχνῶν πρόκειται εἴτε περὶ τῶν πλαστικῶν, σφραγίζει ἐπίσης τὸ ὑψηλὸν ἢ χαμηλὸν τοῦ πολιτισμοῦ. Ὅσονδήποτε καὶ ἂν ὑποστηρίζεται ἡ ἐλευθερία τῆς τέχνης, νὰ ἐκφράζεται ὅπως θέλει, αἱ ἀποκλίσεις ἀπὸ ἐν ἐσωτερικὸν αἰσθητικὸν μέτρον τοποθετοῦν χαμηλότερα τὸ πρωτογονικόν, τὸ ἄρρυθμον, τὸ ἄνευ νοήματος, τὸ αὐθαίρετον, τὸ ἀνέκφραστον, ἅτινα δικαιολογοῦνται μὲ τὸν ἰσχυρισμὸν, ὅτι οἱ πολλοὶ θὰ τὰ συνηθίσουν διήθεν ὡς ὥραϊα.

* *

Ἡ γενομένη ἀνάλυσις τῶν στοιχείων πολιτισμοῦ ὑποδεικνύει τὴν πλειοκρατείαν τὴν προσδιορίζουσαν τοῦτον. Συστατικά του εἶναι ὅλα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τοῦ εἴδους ἀνθρώπου. Ἡ φιλοσοφικὴ ἀνθρωπολογία καθώρισε ταῦτα στηριχθεῖσα ἐπὶ τῶν δεδομένων τῆς Βιολογίας, τῆς Ἱστορίας, τῆς Κοινωνιολογίας, τῆς Ψυχολογίας τοῦ προσώπου, τῆς Ἠθικῆς, τῆς Γνωσιολογίας. Ἐκεῖθεν ὑποδεικνύεται ἡ ἀποφυγὴ μονιστικῶν ἀντιλήψεων ἀφ' ἐνὸς καὶ ἡ συνθεώρησις τῆς ἐκδιπλώσεως ἐκάστου στοιχείου, οὐχὶ ὡς μεμονωμένου, ἀλλ' ἐν τῇ λειτουργικῇ πορείᾳ τοῦ ὅλου.

Τὰ οικονομικὰ στοιχεῖα δὲν πρέπει νὰ ὑπερεκτιμῶνται, ὥστε ὁ homo oeconomicus νὰ νοητῇ ὡς ὁ ἀποδίδων τὴν οὐσίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀλλὰ καὶ ἡ μὴ ἀνάπτυξις ἢ πλημμελής διάρθρωσις τῆς οικονομικῆς ζωῆς ἀποτελεῖ νόσον δι' ἕνα λαόν. Τὸ αἶτημα περὶ κοινωνικῆς δικαιοσύνης εἰς τὸν τομέα τοῦτον προλαμβάνει τὰς διαταραχὰς ἐκ τῆς πτωχείας καὶ ἀδικίας. Στέρησις εὐκαιριῶν πρὸς ἐργασίαν ἢ ἐκμετάλλευσιν τοῦ κόπου τοῦ ἀδυνάτου, τοῦ ἀτυχήσαντος, τοῦ ἀγραμμάτου, τοῦ ἀφελοῦς, τοῦ ἀνηλίκου, τῆς ἀξιοπρεπείας τῆς γυναικὸς εἶναι νοσηρὰ κατάστασις πολιτισμοῦ. Ὑγεία ὑπάρχει, ὅταν ὁ εἰς θέσιν ἀνωτερότητος καὶ ἰσχύος εὐρισκόμενος διαμορφῶνῃ τὴν συνείδησιν περὶ χροῖους, ὅπως φροντίζῃ διὰ τὸν στερούμενον, τὸν ἀτυχοῦντα, τὸν ἀδύνατον, τὸν ἀγνοοῦντα, τὸν ἀφελῆ. Ὅταν ἀναζητῇ εὐκαιρίας οὐχὶ διὰ νὰ ἐκμεταλλευθῇ, ἀλλὰ διὰ νὰ βοηθήσῃ, νὰ στηρίξῃ, νὰ προστατεύσῃ νὰ προαγάγῃ. Τὴν συνείδησιν ταύτην τὴν διαμορφώνουν, ὑπὲρ τὰς νομικὰς διατάξεις, αἱ ἠθικαὶ διατάξεις, οἱ ἀγγραφοὶ νόμοι τῆς ἀγάπης, τῆς βοηθείας, τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἀξιοπρεπείας τῶν ἄλλων.

Ἡ βιολογικὴ ὑγεία εἶναι ὕρος ζωῆς, διότι ἠὺξημένη νοσηρότης, ἐπιδημίας καὶ ἐνδημίας κρατοῦσαι ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἐκφυλίζουν τὴν δύναμιν τῶν λαῶν. Ἐχόμεν δὲ παραδείγματα λαῶν, οἵτινες κατὰ τὸ παρελθὸν εἶχον παρουσιάζει πολιτιστικὸν δυναμισμόν, ἀλλ' ἔπειτα κατέπεσον. Εὐρισκόμεθα σήμερον εἰς μίαν τοιαύτην ὥραν κρίσεως. Αἱ ἐκ τῆς ἐπιτάσεως τοῦ ἀστισμοῦ συνέπειαι ἄγουν εἰς ἐκφυλιστικὰς ἐκδηλώσεις. Ἡ νευρική κόπωση, ὁ ἀγχώδης ρυθμὸς ζωῆς, ἡ μολυσμένη ἀτμόσφαιρα τῶν κοσμοπόλεων, ἡ χαλαρὰ φροντίς πρὸς εὐγονίαν λόγῳ ἀντιμαχίας πρὸς τὴν φωνὴν τῆς φύσεως τοῦ οικονομικοῦ ὑπολογισμοῦ, ἐνισχυομένου καὶ ἀπὸ τὸ στοιχεῖον τῆς ματαιοδοξίας, εἶναι κίνδυνοι πολιτιστικοί.

Ἡ ἔκλυσις τῶν ἡθῶν συνισταμένη εἰς τὴν διάλυσιν τοῦ θεσμοῦ τῆς οἰκογενείας, τὴν ὑπεραπασχόλησιν καὶ ἐπίτασιν τοῦ ἐρωτισμοῦ, τὴν ἡλαττωμένην εὐαισθησίαν διὰ τὰς χαρὰς τῆς μητρότητος καὶ πατρότητος, τὴν μανίαν τῆς ἐπιδείξεως, τῆς πολυτελοῦς ἐμφανίσεως καὶ συσσωρεύσεως πλούτου στεριεῦει αὐτὰς ταύτας τὰς πηγὰς τῆς ζωῆς. Ὁ Σόλων κατὰ τὸν Πλούταρχον «οὐκ ἐβούλετο μισθοφόρον οὐδ' ὄνιον εἶναι τὸν γάμον, ἀλλ' ἐπὶ τεκνώσει καὶ χάριτι καὶ φιλότῃ γίνεσθαι τὸν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συνοικισμόν»¹. Ὁ Πολύβιος ἀφ' ἑτέρου κατὰ τὸν δεῦτερον π.Χ. αἰῶνα ἐθεώρει τὴν ἀποφυγὴν τῆς γεννήσεως τέκνων ὡς τὴν αἰτίαν καταπτώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν ὀδηγήσαντα εἰς τὴν ὑποταγὴν εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἀφοῦ εἶχε καταλάβει «τὴν Ἑλλάδα πάσαν ἀπαιδία καὶ ὀλιγανθρωπίαν», καὶ τοῦτο «τῶν ἀνθρώπων εἰς ἀλαζονείαν καὶ φιλοχρημοσύνην, ἔτι δὲ ραθυμίαν ἐκτετραμμένων, καὶ βουλομένων μήτε γαμεῖν μήτ' ἐὰν γήμωσι, τὰ γιγνόμενα τέκνα τρέφειν, ἀλλὰ μόλις

1. Πλούταρχου, Σόλων XX.

ἐν τῶν πλείστων ἢ δύο, χάριν τοῦ πλουσίους τούτους καταλιπεῖν καὶ σπαταλῶντας θρέψαι, ταχέως ἔλαθε τὸ κακὸν αὐξηθέν»¹.

Ἡ πολιτικὴ διαφθορὰ ὑποσκάπτει ἐπίσης τὴν σταθερότητα τῆς στάθμης πολιτισμοῦ. Αὕτη ἀναφαίνεται, ὅταν μερίδες πολιτικά ἀναλαμβάνουσαι τὴν διακυβέρνησιν μιᾶς χώρας ἀποβλέπουν εἰς συμφέροντα καὶ ὀφέλη μόνον τῆς φατρίας εἰς ἣν ἀνήκουν, ἀδιαφοροῦσαι διὰ τὸ σύνολον τῆς πολιτείας. Ὅταν τὸ ἐκάστοτε κυβερνῶν κόμμα χαρίζεται καὶ εὐνοῖ τὰ μέλη του διὰ νόμων καὶ διατάξεων, ἀκολουθεῖ διάβρωσις κοινωνική. Μόνον ὅταν εὐεργετῇται τὸ σύνολον καθίσταται ὁ « νόμος πάντων βασιλεύς ». Ἡ διαφθορὰ αὐξάνει, ὅταν οἱ ἄρχοντες ἀποβλέπουν εἰς ἀτομικὰ ὀφέλη. Ἐπειδὴ ὁ χρηματισμὸς καὶ τὸ συμφέρον εἶναι πάντοτε πειρασμὸς διὰ τοὺς ἄρχοντας, ἥδη ἀπὸ τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ἐλαμβάνοντο προληπτικὰ μέσα, ἀφοῦ κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην « ἐν Θήβαις νόμος ἦν τὸν δέκα ἐτῶν μὴ ἀπεσχημένον τῆς ἀγορᾶς μὴ μετέχειν ἀρχῆς »². Ἡ κακὴ διοίκησις ἀκόμη, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀτιμωρησία, ἔστω καὶ διὰ μικρὰ ζητήματα, ὀδηγεῖ εἰς βαθμιαίαν φθοράν. Διὸ ὁ Ἀριστοτέλης προσθέτει, ὅτι « ἐν ταῖς ἐδ' κεκραμέναις πολιτείαις, ὥσπερ ἄλλο τι δεῖ τηρεῖν, ὅπως μηδὲν παρανομῶσι, καὶ μάλιστα τὸ μικρὸν φυλάττειν. Μανθάνει γὰρ παραδνομένη ἡ παρανομία, ὥσπερ τὰς οὐσίας τὸ μικρὸν διαπάλημα ἀναρεῖ πολλάκις γενόμενον »³.

Ἀλλὰ καὶ ἡ πολυνομία καὶ εὐκόλος ἀλλαγὴ τῶν ὑπαρχόντων νόμων γενεᾷ τὴν συνειδήσιν ἀσταθείας καὶ χάους εἰς τὰς πολιτείας, ἀφοῦ ὄχι μόνον οἱ ἐπιστημονικῶς μορφωθέντες πολῖται, ἀλλὰ καὶ αἱ ἴδιαι αἱ ὑπηρεσίαι, λόγφ τῶν συχνῶν ἀλλαγῶν ἀποφαίνονται μὲ δισταγμὸν ὥς πρὸς τὸ τί πράγματι ἐκάστοτε ἰσχύει. Ὁ ἴδιος Ἀριστοτέλης παρατηρεῖ, ὅτι « τὸ ἐθίζειν εὐχερῶς λύειν τοὺς νόμους φαῦλον... Οὐ γὰρ τοσοῦτον ὠφελήσεται κινήσας τις, ὅσον βλαβήσεται τοῖς ἄρχουσιν ἀπειθεῖν ἐθισθεὶς », ἀφοῦ « οὐχ ὅμοιον τὸ κινεῖν τεχνῆν καὶ νόμον. Ὁ γὰρ νόμος ἰσχὴν οὐδεμίαν ἔχει πρὸς τὸ πείθεσθαι, πλὴν παρὰ τὸ ἔθος » ὥστε τὸ ραδίως μεταβάλλειν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων νόμων εἰς ἐτέρους νόμους καινούς, ἀσθενῆ ποιεῖν ἐστὶ τὴν τοῦ νόμου δύναμιν »⁴.

Ὁ ἀξιολογικὸς σχετικισμὸς καὶ ἠθικὸς μηδενισμὸς, ὁ Amoralismus, εἶναι ἐπίσης μία ἀσθένεια τῶν πολιτισμῶν. Ἡ διάσεισις τῶν βασικῶν ἀρχῶν περὶ εἰλικρινείας, τιμιότητος, ἀλληλεγγύης, ἀγάπης, εὐσεβείας, προθυμίας πρὸς θυσίαν ὀδηγεῖ εἰς πτώσιν. Ὁ Montesquieu παρατηρεῖ σχετικῶς, ὅτι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι διέφθειραν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις δὲν ἦσαν πάντοτε οἱ τύραννοι. Ἦσαν πρόσωπα μᾶλλον προσηλωμένα εἰς τὴν εὐγλωττίαν παρὰ εἰς τὴν

1. Πολυβίου Ἱστορία, Fragmenta libri XXXVII, 4.

2. Πολιτικά III, 4.

3. Πολιτικά V, 7.

4. Αὐτόθι II, 6.

στρατιωτικὴν τέχνην. Ἡ ὑπερανάπτυξις τοῦ ὀρθολογισμοῦ εἰς βάρος τῆς βαθυτέρας ψυχικῆς εὐαισθησίας καὶ ἐνοράσεως ὁδηγεῖ τοὺς λαοὺς εἰς πτωσιν¹. Διὰ τοὺς Ρωμαίους παρατηρεῖ ὁ Le Bon, ὅτι οὗτοι κατὰ τὴν περίοδον τῆς παρακμῆς εἶχον μεγαλυτέραν νοητικὴν ἐξέλιξιν, ἀπὸ ὅ,τι οἱ παλαιοὶ πρόγονοὶ των. Εἶχον ὁμως ἀπολέσει τὰς ιδιότητας τοῦ χαρακτηῆρος, ἦτοι τὴν ἐπιμονήν, τὴν δραστηριότητα, τὴν ἐνεργητικότητα, τὴν ἀκαταμάχητον ἰσχυρογνωμοσύνην, τὴν δεκτικότητα τῆς αὐτοθυσίας ὑπὲρ ἰδανικῶν καὶ τὸ σέβας πρὸς τοὺς νόμους².

Καὶ ἡ ἐποχὴ μας ἐμφανίζει ἐπίτασιν ἀξιολογικοῦ σχετικισμοῦ. Τὴν βλέπομεν εἰς τὸν μηδενιστικὸν ὑπαρξισμόν, εἰς τὴν ἀναρχίαν τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκφράσεως, εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι *ὅλοι ἔχουν μίαν ψυχολογικὴν δικαίωσιν διὰ τὴν συμπεριφορὰν των καὶ ἐπομένως αἱ πράξεις των εὐρίσκονται πέραν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ*.

Ἡ πνευματικὴ στειρότης χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν νὰ ὑψωθῇ εἰς λαὸς ὑπεράνω τοῦ βιολογικοῦ, τοῦ ἀγελαίου καὶ τοῦ χρησίμου. Κατ' αὐτὴν δὲν ὑπάρχει ἔφεσις πρὸς τὸ ἀληθές, καθ' ἑαυτὸ νοούμενον καὶ οὐχὶ ἐξ ὑπολογισμοῦ ὠφελείας, δὲν ἐπιδιώκεται τὸ ἀγαθὸν ὡς αὐτοσκοπός, δὲν θαυμάζεται τὸ ὑψηλὸν ὥς τὸ ὑπὲρ τὸ παροδικὸν καὶ τὸ γήϊνον. Ἡ ἑλληνικὴ κλασσικὴ ἀνθισις ἐνεφάνισε τὴν οὐσίαν τῆς πνευματικότητος ὡς περιλαμβανουσαν τὸν λόγον, τὸ ἦθος, τὸ κάλλος καὶ τὸ θεῖον. Ὅλα ταῦτα ἐκάστη γενεὰ ὑποχρεοῦται νὰ πραγματοποιηῇ ἐκ νέου, πρωτοτύπως ἀντιλοῦσα ἐκ τοῦ ἰδίου τῆς ψυχισμοῦ. Διὰ νὰ χαρακτηρισθῇ, ὅτι ἔχει ζωὴν ἐνεργὸν καὶ ἐν ἀναπτύξει δέον νὰ μὴ ἀρκεῖται εἰς τὴν μίμησιν, εἰς τὴν συντήρησιν ἀπλῶς τῶν προηγουμένων, διότι τότε παραμένει στάσιμος. Τότε ὑπάρχει βιολογικὴ γεννητικότητα, ἀλλὰ πνευματικὴ στειρότης.

*
* *

Πολιτισμὸς δὲν εἶναι μόνον συντήρησις τῶν παραδεδομένων καὶ οἰκείωσις ἐπιτευχθέντων, ἀλλ' ἀέναντος ἔκφρασις ζωῆς καὶ δημιουργία. Ἡ φύσις ἀποκαλύπτει ὡς ἐγγενὴ ἀρχὴν τοῦ εἶναι τὴν δημιουργὸν ἐξέλιξιν κατὰ τὴν παραστατικὴν θεωρίαν τοῦ Bergson. Ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔπειτα αἱ ἐκάστοτε γενεαὶ συνεχίζουν ἐνσυνειδητῶς πλέον τὴν ἀνοδικὴν πορείαν ζωῆς, ἐὰν τὸ θελήσουν. Ἡ διέγερσις πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην ἐπιτελεῖται δι' ἔργον εἰδικῶς ἀνθρωπίνου, τῆς παιδείας.

Ἐκάστη νέα γενεὰ δύναται νὰ παιδεύεται πρὸς ἄνοδον, πρὸς ὑπεύθυνον θέσιν ἔναντι τῶν νέων ὄρων ζωῆς, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς παθητικότητος, πρὸς

1. De l'esprit des lois VIII, 2.

2. Ψυχικοὶ νόμοι ἀνελίξεως τῶν λαῶν, μεταφρ. Χ. Μακρῇ, Ἀθῆναι 1908, σ. 44.

ὑπέρβασιν τοῦ ἀτομικοῦ. «Τὸ παιδεύεσθαι πρὸς τὰς πολιτείας»¹ ἦτο τὸ ἰδανικὸν τοῦ τελειωτοῦ τῆς ἑλληνικῆς σκέψεως Ἀριστοτέλους. Ἐξήτει δὲ τοῦτο διότι διρησθάνετο ποῦ ὠδήγει ὁ ἀτομισμὸς τῆς ἐποχῆς του, ὁ πλοῦτος μέσων καὶ ἡ πτωχεία σκοπῶν.

Ἐπιβάλλεται καὶ σήμερον ἡ παιδεία πρὸς συνολικὴν θεωρίαν, διότι ἐνῶ ἐφθάσαμεν εἰς μίαν ἀφθονίαν μέσων, ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε, ἀντὶ νὰ ἔχωμεν ὡς ἐπακόλουθον βιώματα ἀνόδου, κατεχόμεθα ἀπὸ μίαν συνείδησιν ἄγχους καὶ ἀσταθείας.

Ἡ ἄσκησις πρὸς ἔσωθεν θεώρησιν εἰς πλάτος καὶ εἰς βάθος θὰ συντελέσῃ, ὥστε νὰ ὑπερβαθῇ ἡ συμβατικότητα καὶ ὁμοιομορφία, ἡ κατ' ἀριθμητικὰς μονάδας χρόνου κατὰ τιμῆς ζωῆς, ἀντὶ τῶν βιωματικῶν, ἡ ὑπερεξάρτησις ἀπὸ πληθὸς ἐξωτερικῶν πραγμάτων, ἡ οδηγοῦσα εἰς πτωχείαν ἐσωτερικὴν. Ὅμοια θεώρησις παρ' ἐκάστου ἔθνους τῆς φυσιογνωμίας του ὡς συνόλου, τῶν ἐκ τῆς ζωῆς του αἰτημάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκ τῆς θέσεώς του ἐντὸς τῆς κοινότητος ἔθνων τοῦ πλανήτου μας θὰ δξύνῃ τὸ βλέμμα πρὸς πορείαν ἀνοδικήν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΣΠΕΤΣΙΕΡΗΣ